



UNIUNEA EUROPEANA



GUVERNUL ROMÂNIEI  
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI  
SI PROTECȚIEI SOCIALE  
AMPOSDRU



Fondul Social European  
POSDRU 2007-2013



Instrumente Structurale  
2007-2013



OIPOSDRU



ACADEMIA ROMÂNĂ

## Investește în oameni !

### FONDUL SOCIAL EUROPEAN

Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013

Axa prioritară nr.1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție 1.5 “Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului: “**Valorificarea identităților culturale în procesele globale**”

Beneficiar: **Academia Română**

Numărul de identificare al contractului: **POSDRU/89/1.5/S/59758**

Cercetător postdoc: Dr. Leonte Ivanov

Expert coorinator: Prof.dr. Gheorghe Chivu, m.c.

## Granițele dintre culturi

### Între Orient și Occident

Concept culturologic relativ nou, *granița dintre culturi* trimite la realități cu mult anterioare pătrunderii în circulație a termenului în cauză. Privind în trecut, am putea considera Creștinismul responsabil de trasarea celor dintâi granițe culturale, de separație între lumea păgână și lumea în care învățătura lui Hristos a prins rădăcini. Însă, dacă la mai toate popoarele din jur se cunoaște o dată certă a creștinării (bulgarii în 863, polonezii în 966, rușii în 988 etc.), în privința biruinței Creștinismului în provinciile locuite de români nu se poate spune nimic precis, mai cu seamă dacă ignorăm legenda cu apostolul Andrei sau afirmațiile hazardate ale unor istorici, cum că noua religie ar fi pătruns la noi încă din secolul I al precedentului mileniu. Cel mai probabil, a fost un fenomen de durată, cu trenări și stagnări întinse pe parcursul mai multor sute de ani, și care a început să se impună odată cu răspândirea limbii slavone în perimetrul românesc, mai exact, în a doua jumătate a veacului al X-lea. Cultura bizantină, subsumând ea însăși o serie de alte culturi, a influențat în mod fundamental viața socio-politică și caracterul populației peste care s-a suprapus, în sensul orientării omului către spiritualitate, al împlinzirii moravurilor, al inoculării principiilor și normelor de conviețuire creștine. Permissive la început, granițele care separau lumea creștină de universul „păgân” devin tot mai rigide, după cum, în timp, intoleranța noii religii va duce la dispariția unui impresionant fond cultural precreștin. Pe măsură ce caracterul uniformizator al Creștinismului va fi subminat de procese de individualizare și de „independență” față de Constantinopol din anumite părți ale Europei, apar și primele sciziuni în sânul acestuia și, odată cu ele, primele delimitări între Răsărit și Apus, între lumea ortodoxă și cea catolică, iar ulterior, și cea protestantă. Secole de-a rândul, identitatea noastră culturală a fost legată de Țarigrad, de Orient, văzut drept centru al lumii, leagăn al Creștinătății, loc de propagare a valorilor spirituale, în vreme ce Apusul, până târziu către veacul al XVIII-lea, va fi înzestrat cu toate atributele negative: spațiu al ignoranței, al primejdiei, al puterii întemeiate „prin sânge și fier”. Tot până în secolul Luminilor, Occidentul va rămâne o necunoscută pentru călătorul român, ieșirile în afară fiind orientate aproape exclusiv către locurile sfinte ale Răsăritului (Muntele Athos, Ierusalim, Țarigrad) și, destul de sporadic, către Rusia. Mai erau și călătoriile „de nevoie” la Istanbul, când domnii români, adesea cu familii cu tot, erau chemați la Poartă pentru „a da samă” în fața sultanului pentru abuzuri, trădare ori viclenie. Pe de altă parte, lungă perioadă în care țările române s-au aflat sub stăpânire otomană, menținerea supușilor în ignoranță, înăbușirea drastică a oricăror tendințe de afirmare a identității de neam sau de aspirație la independență au dus inevitabil la o substanțială rămânere în urmă a provinciilor dunărene, prin comparație cu celelalte țări ale Europei. Dacă adăugăm suzeranității turcești celelalte două stăpâniri pe care le-au cunoscut românii, cea austriacă și cea rusă, devin explicabile multe din neajunsurile caracterologice ale acestui neam, dar și reticența sau chiar idiosincraziile față de respectivele popoare, manifestate și la nivel cultural. În cazul Turciei, influența culturii acestui popor asupra



UNIUNEA EUROPEANĂ



GUVERNUL ROMÂNIEI  
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI  
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE  
AMPOSDRU



Fondul Social European  
POSDRU 2007-2013



Instrumente Structurale  
2007-2013



OIPOSDRU



ACADEMIA ROMÂNĂ

mentalului românesc este aproape nesemnificativă, cu toate secolele de stăpânire de care pomeneam: câteva produse culinare, de îmbrăcăminte sau de igienă personală, unele elemente de tehnică militară sau de ceremonial, olacul și cam atât. Între noi și turci s-a creat, firesc, un zid al necomunicării, al lipsei de deschidere față de valorile celuilalt, deoarece, a accepta cultura vecinului, atunci când acesta vine în calitate de agresor, este receptată la rândul ei ca o agresiune, ca o cedare în fața voinței de acaparare a celuilalt. Au mai contribuit la necunoaștere diferențele religioase, de limbă, precum și comportamentul turcilor în calitate de ocupanți, comportament care a lăsat urme și în limba română, prin expresii de genul: „Cum e turcul și pistolul”, „Dreptatea s-a dus de când cu turcii”, „Turcul plătește”, oarecum dezonorante și pentru populația care le-a conservat. Însoțiți, în incursiunile lor „de la hotare la stoliță”, cel mai adesea de tătari, au reușit să sădească în rândul populației indigene o frică greu de imaginat, posibilă să intre în structura genetică a neamului: de aici expresia „Ho, că nu dau turcii (tătarii)!”; de aici practica „bejeniei cu cățel și purcel”, „sfara-n țară”, îngropatul grânelor, pentru „a nu se trezi cu nepusu'-n masă”. De apreciat, totuși, că turcii n-au dorit să-și impună nici religia, nici limba și că, birul odată plătit, nu se amestecau în conducerea țării. „Îi interesa punga, nu sufletul”, după cum spune A.D. Xenopol.

### **Veșnica noastră problemă cu rușii**

Ieșirea noastră din izolare, deschiderea către spațiile culturale ale Occidentului se produce foarte târziu, în primele decenii ale secolului al XIX-lea; abia acum, am spune, țările române se despart de Evul Mediu, în vreme ce Europa, după ce pune capăt descoperirilor geografice, va avea surpriza să afle teritorii necercetate în Balcani și la gurile Dunării. Cortina care ne izola de Occident va fi în cele din urmă străpunsă, în special ca urmare a descinderii fiilor de boieri în țări din Vest și a mișcărilor revoluționare din 1848, și va cauza o perioadă de intensă absorbție a valorilor europene, de imitație a formelor și instituțiilor de acolo, fenomene obișnuite în cazul națiunilor tinere, ce-și caută identitatea și doresc să-și afirme prezența în lume. În două-trei decenii, se va schimba totul: și limba de cultură, și vestimentația de tip oriental, ba chiar și manierele. Vectorii acestor schimbări nu vor fi neapărat străini din Apus ajunși în Principate, cât ofițerii ruși, învingători ai lui Napoleon și ocupanți o vreme ai Parisului, care vor transplanta aici și limba franceză, și moda duelului, și dansul de societate, și jocul de cărți. Doamnele de la noi, cel puțin, le datorează enorm.

Granița a fost areareori spațiul unor intense schimburi culturale, al dialogului și îmbogățirii spirituale reciproce. Dacă împrumutul de valori este unilateral, se pune problema conservării propriei individualități, a pericolului pe care îl reprezintă tendința de imitarea a celuilalt, transplantul fără discernământ al modelelor străine. „Ne place a maimuțări pe străini și a ne defăima pe sine. Așadar, am fost pe rând turcomani, grecomani sau Domnul știe ce încă; acum, din mila lui Dumnezeu, suntem franțezomani; poate curând vom trece... în vreun balon aerostatic și atunci ne vei vedea anglomani”, i se plângea într-o scrisoare Costache Negruzzi lui Gh. Asachi. Alteori însă granița dintre culturi urmează îndeaproape cursul relațiilor politice sau al celor economice. Spre ilustrare, să luăm complexele și mereu încordatele noastre raporturi cu rușii. Obișnuința acestui popor de a-și purta războaiele în afara propriului teritoriu, tendința lui expansionistă, ipostaza „muscalului de-a călare”, de care vorbea Eminescu, și-au pus amprenta asupra modului în care este receptat în această parte a Europei. Pe de altă parte, modul imprevizibil de a fi al rusului, pendularea între extreme, caracterul pasional, adesea nestăpânit și extraordinara putere a voinței au complicat receptarea și înțelegerea lui nu doar la noi, ci în întreaga Europă. Or, neînțelegerea este una din cauzele răcelii, dacă nu a adversității față de Celălalt. Ion Vianu încerca să-și explice cauzele fricii noastre de ruși: „Rusia, rușii produc teamă românilor din pricina unei nemăsuri, a unui exces resimțit deopotrivă în imensitatea spațiului rusesc,



UNIUNEA EUROPEANA



GUVERNUL ROMANIEI  
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI  
SI PROTECTIEI SOCIALE  
AMPOSDRU



Fondul Social European  
POSDRU 2007-2013



Instrumente Structurale  
2007-2013



OIPOSDRU



ACADEMIA ROMÂNĂ

ca și în modul extrem în care concep existența, a radicalității devastatoare a soluției imaginate de ei”. Europa s-a eschivat la adăpostul sintagmei „enigmaticul suflet slav”, prin slavi înțelegându-se, desigur, rușii, eventual, și polonezii. În cazul nostru, pe fondul acestei neînțelegeri, s-au suprapus deceniile de prezență a trupelor imperiale pe teritoriul Moldovei și Valahiei, când populația autohtonă a trebuit să suporte nu doar cheltuielile legate de întreținerea armatei străine, proviantul, ci și abuzurile soldaților, lăcomia lor, apucăturile „de stepă” ale unor grupuri etnice nerusești. Poate că toate acestea ar fi fost suportate mai ușor dacă ar fi venit din partea unui popor necreștin, ba chiar neortodox, dacă aceste costuri nu s-ar fi făcut sub masca protectoratului religios și militar, a eliberării, chipurile, de sub jugul otoman. În felul acesta, devine explicabil de ce românii continuă și astăzi să nu-i iubească pe ruși și, în același timp, nu păstrează resentimente față de turci, a căror stăpânire a fost incomparabil mai lungă și ale căror abuzuri le-au întrecut cu mult pe cele ale soldaților țarului. „Kutuzov i-a sărăcit pe români, lăsându-le doar ochii să plângă”, spune o vorbă din Basarabia, după cum ecouri ale acestor raporturi se regăsesc în expresii de tipul: „a trage palme muscălești”, „de când cu rușii în țară” sau „a cădea muscal pe capul cuiva”. De altminteri, în astfel de raporturi disproporționate, ies în evidență calitățile, frustrările și, mai cu seamă, defectele partenerului dezavantajat. La aceste cauze ale idiosincraziei față de ruși ar trebui adăugate rapturile teritoriale din 1812 și 1878, precum și politica pumnului ridicat în mai toate tratativele de pace ce interesau principatele dunărene. Neînțelegerile pe plan politic au dus la respingerea îndârjită a relațiilor cu Celălalt (rusul) și la trasarea unei *granițe culturale de separație*<sup>1</sup>, prea puțin permissive și, din acest motiv, păguboasă pentru o cultură în formare, cum era cultura română. Resentimentele față de ruși s-au extins asupra oricărui fenomen provenit din acel spațiu, fie că ne referim la limbă („frumoasă ca limba rusă” – expresie izvorâtă și din obligativitatea studierii acestui idiom în școlile românești, în deceniile șase-șapte ale secolului trecut), la cinematografie („filmele se împart în trei categorii, foarte bune, bune și rusești”), la literatură chiar, fiind destui cei care își făceau un titlu de glorie din faptul că nu citiseră nici un autor din pomenitul perimetru cultural. Chiar și astăzi, la destule decenii de la stingerea realităților care au generat respingerile dintre cele două etnosuri, adversitatea persistă, reînvie exacerbată în perioade nu tocmai faste ale parcursului nostru european, cu pierderi economice incommensurabile pentru România, prin orientarea ei pe axa *New-York – Londra – București* și ignorarea deliberată a legăturilor tradiționale cu țările din jur. Problema înscrierii pe o axă spirituală *Belgrad – Sofia – Kiev – Moscova* nici nu se poate pune, fiind degradantă în ochii vremelnicilor mânuitori ai actualei Puteri.

### Complexul culturilor mici

Un popor se apără prin istoria și cultura sa. Cu cât argumentele istorice sunt mai fragile, cu atât crește patosul afirmării identității naționale, patos ce merge până la agresivitate față de atentatorii reali sau închipuiți ai integrității de orice natură a unui stat. Trasarea barierelor politice, înghețarea schimburilor economice este urmată aproape întotdeauna de fixarea unor granițe culturale de separație, cu negarea sau desconsiderarea valorilor Celuilalt, cu închiderea în universul propriei culturi, cu supraevaluarea acesteia și agitarea unor stindarde și simboluri naționaliste. Reînvie vechile mituri naționale, se vorbește despre predestinare și neșansă istorică, despre comploturi și trădări. Cultura de referință „se simplifică”, „se banalizează”, „și dezvoltă agresivitatea”<sup>2</sup> în raport cu celelalte culturi, după care o dirijează către sine, subminându-se din interior. Aproape orice instituție, cât de cât semnificativă,

<sup>1</sup> D.S. Lihaciov identifica două tipuri de granițe între culturi: una ca zonă a interrelațiilor, cealaltă ca zonă de separație. V. articolul acestuia *Două tipuri de granițe între culturi*// „Russkaja literatura”, № 3/ 1995, p. 4.

<sup>2</sup> Lihaciov, *Op. cit.*, p. 5.



UNIUNEA EUROPEANA



GUVERNUL ROMÂNIEI  
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI  
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE  
AMPOSDRU



Fondul Social European  
POSDRU 2007-2013



Instrumente Structurale  
2007-2013



MINISTERUL  
EDUCAȚIEI  
CERCETĂRII  
ȘI SPORTULUI  
OIPOSDRU



ACADEMIA ROMÂNĂ

dobândește atributul de „românească”, tot astfel și reperele geografice (munții, apele, câmpiile), dintr-o teamă de revendicare, de dispută. „România e geografie, nu istorie”, spunea Cioran, n-am avut niciodată vocația universalității, ne-a lipsit o idee națională care să confere sens existenței noastre în timp, ne-am complăcut în mituri și în lamentări, ne-am autoiluzionat. Or, ceea ce înseamnă un popor pentru sine este fundamentul de la care pornește renașterea sa, e reazemul în vremi de restriște. Dar, trăim în Orient, unde „și viața e o iluzie, și necazurile nu sunt o mare nenorocire”. Și apoi, există totdeauna o scuză a eșecurilor noastre, a lipsei de determinare: situarea „la porțile Orientului”, unde totul se ia în ușor, faptul că „am stat în calea furtunilor istoriei” și că, fără vitejia noastră, Europa însăși ar fi arătat altfel. Sunt toate trăsături, complexe ale culturilor mici, strâns legate de caracterul etnic al poporului care produce respectiva cultură. Slaba noastră reprezentare în afară nu se datorează, după cum s-a afirmat, barierei limbii (sunt domenii artistice – muzica, dansul, pictura – în care mesajul nu se transmite prin intermediul cuvântului), nici lipsei de interes a Celorlalți față de valorile unor țări din al doilea eșalon, ci, mai mult ca sigur, valorii în sine a produselor culturale exportate, faptului că, în marea lor majoritate, ele au apărut în lungile perioade de separație ale culturii de referință, de închistare și de absență a comunicării. Nu putem pretinde o deschidere față de noi a celorlalte culturi, îndepărtate sau chiar vecine, câtă vreme ne caracterizează pe noi înșine obtuzitatea, bravada și desconsiderarea culturii țărilor din jur. Cu greu vom găsi pe cineva să numească, spre exemplu, cinci prozatori bulgari contemporani sau trei pictori, dar, în același timp, am dori ca vecinii să fie prompti și receptivi la fenomenul cultural românesc. Câtă vreme acest complex al culturii fără perspective nu va fi depășit, câtă vreme vom trasa granițe între culturi chiar și atunci când nimic nu le justifică, contribuția noastră la marele text al lumii va fi în continuare ne semnificativă.

### **Granițele dintre culturi în contextul globalizării**

Fără îndoială și în mod inevitabil, globalizarea, manifestată inițial în sfera politicului și economicului, va cuprinde ușor-ușor și sfera culturii, iar consecințele ei vor fi, probabil, nefericite. Granițele politice odată șterse, se va urmări o egalizare a standardelor de viață și a șanselor la cultură a fiecărui popor din cadrul Uniunii Europene. În principiu, n-ar trebui să existe nici granițe culturale. Franceza, ca limbă a diplomației și culturii la nivel european, a cedat locul englezei; prin intermediul acestui din urmă idiom sunt promovate tot mai multe valori naționale. Există temerea că identitățile naționale își vor pierde mărcile distinctive, se vor dizolva, vor dispărea în hăul identității europene. Un pericol, întrezărit de același savant rus, Dmitri Lihaciov: „A nega existența caracterului național, a identității naționale, înseamnă să transformi universul popoarelor în ceva extrem de plictisitor și de banal”. Altfel spus, ceea ce este captivant la un popor, ceea ce trezește interesul Celuilalt e doza de mister, trăsăturile sale pertinente, segregatoare, irepetabile, de negăsit la alte popoare. Cît privește granițele dintre culturi, acestea ar trebui să existe, în pofida anulării tuturor celorlalte, să existe ca zone de comunicare, de vii schimburi de experiențe și de valori. Pentru că, doar în asemenea zone de contact se va putea dezvolta conștiința de sine a fiecărei culturi în parte, creațiile artistice vor avea un grad sporit de originalitate, vor rezista confruntării cu timpul și vor facilita o mai bună înțelegere a Celuilalt. Un pas uriaș în conștientizarea propriei individualități, a sondării capacității și limitelor acesteia. Ce se va întâmpla însă în realitate, rămâne de văzut.